

mgr Wioletta Konopka-Różanowska

Zbiór ćwiczeń metafonologicznych dla nauczycieli nauczania początkowego, języka polskiego i języków obcych w szkole podstawowej i gimnazjum.

Wstęp

Fonemy są jednostkami językowymi trudno dostępnymi. Badania wykazały, że dorosłe osoby, które nie miały okazji nauczyć się czytania i pisania, nie potrafiły posługiwać się fonemami jako odrębnymi jednostkami. Nie umiały one np. rozłożyć słowa na głoski lub złożyć słowa z głosek. Nie słyszy się bowiem pojedynczych dźwięków składających się na mowę. Do naszych uszu docierają zbitki dźwiękowe o długości mniej więcej jednej sylaby, otrzymujemy więc informację o kilku dźwiękach jednocześnie. Jesteśmy zdolni zrozumieć do trzydziestu dźwięków na sekundę mowy naturalnej. Podział słów na głoski wymaga dokonania abstrakcyjnej analizy, przeprowadzenie zaś syntezy głoskowej jest zadaniem jeszcze trudniejszym (analogicznie – rozłożenie zegarka na części jest zadaniem prostym, natomiast złożenie go z powrotem w całość z reguły przekracza nasze możliwości). Kiedy dokonujemy syntezy głoskowej, może łatwo dojść do zniekształceń wynikających z trudności związanych z zapamiętaniem wszystkich głosek.

Uczniowie różnią się znacznie między sobą w rozwoju świadomości fonologicznej. Niektóre dzieci na początku swej edukacji szkolnej z łatwością potrafią dokonać analizy i syntezy głoskowej. Szybko uczą się czytać i pisać. Dla innych dzieci dźwiękowy aspekt języka jest czymś zagadkowym i niezrozumiałym. Dzieci te nie „słyszą” i nie wiemy, od czego to zależy, natomiast w dość dużej liczbie prac wykazano, że rozwój metafonologiczny może być w rozmaity sposób stymulowany.

Stymulacja rozwoju językowej świadomości oraz przygotowanie dziecka do samodzielnego odkrywania różnych aspektów języka to działania, które mają za zadanie pomóc mu w zastanowieniu się nad językiem, tzn. w przyjęciu postawy metalingwistycznej. W pracy Margit Torneus „Rozmowy o języku. Świadomość językowa dzieci” przedstawiono rezultaty badań, które wykazały, że poprzez działanie pedagogiczne można stymulować rozwój świadomości językowej u dzieci pod tym względem opóźnionych.

Przedstawiony poniżej spis zabaw i ćwiczeń powinno się wykorzystywać na zajęciach przygotowujących dzieci do nauki czytania, a więc dla dzieci w wieku od 6 do 8 lat. W mojej praktyce stosuję z powodzeniem te ćwiczenia w pracy z uczniami starszymi mającymi

szczególne problemy z nauką czytania i pisania. Podane ćwiczenia należy przeprowadzać z dziećmi dyslektycznymi wielokrotnie i na wiele różnych sposobów.

Cele ćwiczeń

1. Uczeń ma świadomość, że wyraz składa się z głosek.
2. Umie dokonywać podziału wyrazu na sylaby.
3. Potrafi wyodrębnić pierwszą głoskę w wyrazie.
4. Umie wskazać kolejno wszystkie głoski w wyrazie.
5. Dokonuje syntezy głosek.
6. Potrafi „bawić się” językiem.

Spis zabaw i ćwiczeń

Niniejsze zabawy i ćwiczenia inspirowane były książką Margit Torneus „Rozmowy o języku. Świadomość językowa dzieci”.

Rymy i wyliczanki

Zabawy z rymem są doskonałym sposobem służącym przeniesieniu zainteresowania z treści języka na jego stronę formalną. Rymy i wyliczanki pozwalają zwracać uwagę na dźwiękową stronę słowa, rytm i melodię.

1. Rymowanie swobodne:

Podaje się krótkie słowa i prosi o znalezienie rymu do niego. Akceptuje się odpowiedzi, które są słowami bezsensownymi, najważniejsze by słowa brzmiały podobnie, np.:

but - lód

brat – kwiat

Ala – fala

krowa – chowa

2. Rymowane wierszyki:

Zadanie polega na uzupełnieniu wersu słowem, które się rymuje (dopuszcza się sytuację, że wers będzie zupełnie bez sensu), np.:

Basia umie rymować, Stasia umie ...

Lisek drogi nie miał ...

Ogromna mucha lata koło ...

3. Rymowane zgadywanki na temat zwierząt:

W tym ćwiczeniu należy uzupełnić zdanie słowem, które rymuje się z nazwą zwierzęcia, np.:

Kot wskoczył na ...

Kaczka to była ...

Mucha lata koło ...

Cielę co jęzorem ...

Wrona była bez ...

W trakcie ćwiczeń wykorzystujemy wiersze J. Brzechwy, Cz. Janczarskiego, W. Chotomskiej, D. Wawilów.

Zabawy z sylabami

Podział na sylaby jest łatwiejszy niż podział na głoski.

1. Wyklaskiwanie imion.

Uczeń podaje imiona kolegów z klasy, po podaniu każdego imienia klaszcze tyle razy, ile sylab ma dane imię.

2. Bajka o krasnoludzie.

Opowiadamy następujący tekst:

„Dawno, dawno temu, za górami, za lasami żył sobie w lesie stary krasnolud, który był bardzo miły. Bardzo lubił, gdy go ktoś odwiedzał. Krasnolud chciał każdego odwiedzającego go człowieka obdarować prezentem. Nie potrafił jednak mówić tak jak ludzie. Obdarowany mógł zabrać ze sobą prezent, kiedy zrozumiał wypowiedź krasnoluda, co zawierała paczka. Krasnolud, kiedy dawał prezent, mówił w ten sposób: „sa-mo-chód” i pytał obdarowanego, co powiedział. Jeżeli udało mu się odgadnąć nazwę prezentu, dostawał go na własność.”.

Podajemy nazwy prezentów „na niby”, a zadaniem dziecka jest odgadnąć, co to za prezent (czyli dokonać syntezy sylabowej).

Oto lista prezentów, które trzeba wymawiać z wyraźną przerwą między sylabami, np.:

o – braz

ar – buz

o – rzech

lam – pa

a – pa – rat

książ – ka

pły – ta

pa – pu – ga

ze – ga – rek

kom – pu – ter

ma – gne – to – fon

te – le – wi – zor

itp.

3. Porównywanie długości słów

Pytamy, które słowo w parze wyrazów jest krótsze, następnym razem pytamy, które jest dłuższe. Zmieniamy często kolejność słowa krótkiego i długiego w parze, żeby dziecko nie mogło zgadywać. Przykładowa lista wyrazów:

kurnik – kuropatwa

kusy – kuzyneczka
ekran – elektronika
owca – owsianka
nici – Napoleon

makarony – Maciej
owieczka – owoc
nogawka – noc
gazeta – gaz
porzeczkowy – pożar

Zabawy i ćwiczenia z dźwiękami mowy

1. Wysłuchiwanie głoski w nagłosie:

a) Rozpoczynamy od wysłuchiwania samogłoski, np.:

auto, apteka, ekierka, ekspres, ogon, ogryzek, ulewa, upominek, indyk, igrzyska.

b) Wysłuchiwanie spółgłoski, która nie ma swojego bezdźwięcznego odpowiednika,
np.:

nożyce, lornetka, rondel, nauczyciel, listonosz, łańcuszek, nosorożec.

c) Wysłuchiwanie pozostałych spółgłosek, np.:

rzeźba, szachy, cokół, koledzy, fasola, sadzawka, sałata, kalkulator, korale, szybowiec.

d) Wysłuchiwanie głoski w grupach konsonantycznych, tzn. w grupach dwuspółgłoskowych, trójspółgłoskowych i wielospółgłoskowych., np.:

wpadać [fpadać], zboże, scyzoryk, znaczek, zderzak, śmietniczka, zdjęcia, wschód [fsxut], przez [pszes], pstry.

2. Budowanie wyrazów.

Ćwiczymy łączenie różnych słów z głoskami, tworząc w ten sposób nowe wyrazy, np.: „Jakie słowo powstanie, gdy do wyrazu kra dodamy **m** albo **n**?”

sto + p

sto + k

sto + s

lis + t

3. Odejmowanie dźwięków.

Nowe słowa można otrzymać również poprzez odjęcie pierwszego dźwięku w wyrazie: „Odcinamy pierwszy dźwięk. Jakie słowo nam powstaje?”

k-rok

w-rak

s-mak

b-rak

a-rak

itp.

4. Zaczarowywanie słów.

Propozycja zabawy: „Powiedz mi jakieś słowo, a ja je zaczaruję”. Jeśli dziecko powie słowo nos, to zaczarowujemy je w następujący sposób:

„Ene, due, kos,
pory, wory, los”.

W dwóch miejscach wymieniamy pierwszą głoskę i otrzymujemy całkiem nowe wyrazy. Zamieniamy się rolami z dzieckiem.

5. Śledzenie dźwięków.

W tym ćwiczeniu prosimy dziecko o wskazywanie wyrazów, w których usłyszy szukany przez nas dźwięk. Podajemy listę wyrazów, a dziecko wysłuchuje określonego dźwięku, np.: szukamy głoski **t** w następujących wyrazach i podajemy jej miejsce: kraj, tracz (1), chwyt (4), łotr (3) itp.

6. Bajka o krasnoludzie – wariant drugi.

W tej wersji opowiadania krasnolud mówi nazwy prezentów, dzieląc na głoski. Zaczynamy od słów krótkich, jeżeli dziecko dobrze sobie radzi z syntezą głoskową, zwiększamy długość wyrazów.

7. Palindrom.

Palindrom to taki wyraz, który ma znaczenie, kiedy wypowie się je od końca, np.: „Anna, Ala, potop, kajak, mam, ono, kok, sos, bób, oko, zakaz.”

Ćwiczenie możemy uzupełnić o wyrazy, które czytane wspak tworzą nowe, sensowne wyrazy. Wiele przykładów odnajdziemy w książce Janiny Wójtowiczowej „Logopedyczny zbiór wyrazów” Warszawa 1991, s. 133-136.

8. Sąsiedzi dźwięków.

W pierwszym etapie ćwiczenia dziecko wymienia głoskę znajdującą się po wskazanej głosce, zaś w drugim etapie przed nią.

„Jaką głoskę słyszysz w wyrazie **kora** po **o**?”

„Jaką głoskę słyszysz w wyrazie **korale** przed **a**?”

Zaczynamy od prostych słów, przechodzimy do coraz trudniejszych i dłuższych.

9. Tajemnicze języki.

W tym bardzo ciekawym ćwiczeniu mamy wręcz nieograniczone możliwości szyfrowania języka, np.: język Kaków. Zasadą tego języka jest dodawanie sylaby otwartej **ka** do każdej wypowiedzianej sylaby.

„Co robisz?” – „**Kaco karokabisz?**”

W pracy Margit Torneus „Rozmowy o języku” znajdziemy następujące propozycje: język Alów – główną zasadą tego języka jest dodawanie **-al** na końcu wyrazów zaczynających się na samogłoskę, a zakończonych spółgłoską. Do wyrazów zakończonych samogłoską dodaje się **la**, np.:

ul – **ulal**

oko – **okoła**

Język zbójów – wszystkie spółgłoski zostają podwojone, a między nie wstawione jest **o**, np.: kos – „**kokosos**”.

Język figowy (bardzo trudny) – dzielimy wyraz na sylaby i zamieniamy je miejscami, potem dodajemy **fi** na początku słowa i **ga** na końcu, np.: „woda – **fidawoga**”.

10. Co zniknęło?

W tym ćwiczeniu dziecko musi odgadnąć, co zniknęło z wyrazu, np.: „bał” – uczeń podaje np. „wan” (bałwan), „tyk” (Bałtyk); „we” – „lon” (welon), „soły” (wesoły), „del” (Wedel).

Zaczynamy od odcinania ostatniej części wyrazu. Dopiero w następnym etapie podajemy wyrazy z brakującą pierwszą sylabą np. „lon” – uczeń podaje „we” (welon), „me” (melon), „ba” (balon).

Zakończenie

Ćwiczenia zostały ułożone według stopnia trudności – kolejne zabawy językowe były trudniejsze od poprzednich. Staranne wykonanie początkowych ćwiczeń (bez nadmiernego pośpiechu) ma według mnie decydujące znaczenie w osiągnięciu przez uczniów sukcesu na kolejnych zajęciach.

Przedstawiony zbiór ćwiczeń metafonologicznych można wykorzystywać w pracy z dziećmi z zaburzeniami percepcji słuchowej oraz niższą sprawnością językową. Listę wyrazów należy zmieniać, dopasowując ją do wieku, możliwości i zainteresowań uczniów.